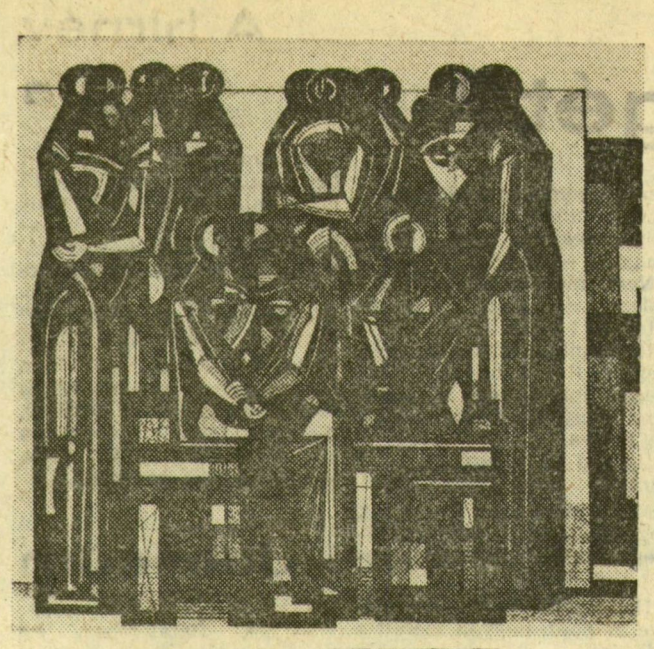

BARCSAY JENŐ — MOZAIK

Veress Miklós

KÉT CSONTVÁRY-TÁJ

I.

a vörös
a lila
a kék
a fekete

a hegy
a levegő
az ég

isten szomorú tenyerében

a kéklila
a vörösfekete

csak én tudok megkapaszkodni
ebben a pusztaságban

én
a cédrus
a gyümölcstelen

II.

a folyó kék tehenei
meglátják az égen magukat
és a fekete pásztort

dübörög dübörög a csorda
a hídon
ostort kanyaritanak megrémült lovasok

megtelik lobogó színekkel a levegő
a síkság dermedt rohanással
súlyosan
dübörög
a csorda

és a vörösréz szarvakról felszikrázik a villám

Gyárfás Miklós

VOILÀ, SZEGED

Alfred Bétrix (1867—1939) ezredes 1919. március 23-án érkezett Szegedre, és mint városkormányzó hozzálátott az úgynevezett erősebb megszállás megvalósításához. Nevéhez fűződik a direktóriumhoz intézett ultimátum, amelynek következtében március 27-én a direktórium, a forradalmi intézőbizottság és a vöröskatonák egy nagyobb csoportja eltávozott Szegedről.

Az ellenforradalom krónikásai, Kelemen Béla és Tonelli Sándor nem szerették: szabadkőművesnek, polgári radikálisnak tartották, azzal vádolták, hogy „kesztyűs kézzel" bánik a munkássággal. Hoffmann Ödön is azt állítja róla, hogy szocialista volt, ami persze nem jelenti, hogy kommunista-barát lett volna. Mégis, törekvése az volt, hogy bizonyos egyensúlyt tartson fönn a városban a munkásság és a polgárság között. Méltányossága nem tetszett fölötteseinek, ezért az általános sztrájk letörésére Aradról René de Gondrecourt tábornokot vezényelték át június 15-én, Bétrixet pedig Lugosra helyezték.

A húszas-harmincas évek fordulóján Szegeden diákoskodott Gyárfás Miklós, a finom politikai és lélektani ábrázoláson kívül arra is példát ad, hogy a szegedi történelem is szolgálhat írói tárgyul. A szereplők — Bétrixen kívül — az írói fantázia szülöttei, s nyilvánvalóan költött a cselekmény is, hiszen Bétrix még a német megszállás előtt egy évvel, ezekben a napokban éppen harminc éve, meghalt Nizzában. Az elbeszélés először az Élet és Irodalom 1968. szeptember 14-i számában jelent meg (P. L.)

A hírt, hogy a németek két héten belül Párizsban lesznek, a tábornok nem tudta felfogni. Évek óta szenilis volt. Az összecsomagolt ládát felnyitotta, minden tárgyat visszarakott a helyére, a kandalló márványlapján be is görbült az aranyóra három lába közül az egyik. Felesége kétségbeesve nézett Charlotte-ra. A házvezetőnő sírt.

— Hiába vagy nyugdíjban Alfred, a németek, ha ideérnek, egészen biztosan letartóztatnak. Köztudomású rólad, hogy világéletedben rokonszenveztél a baloldali elemekkel — fürkészte aggódva a férje arcát a tábornokné.

— Mit mondasz, Marguerite?

— Még akkor is, amikor városparancsnok voltál.

— Hol?

— Magyarországon.

— Különös dolgokat beszélsz.

— Alfred... Magyarország... nem érted?

— Nem egészen világos.

— Istenem... még ezredes voltál... Huszonegy esztendeje... Ezerkilencszáztizenkilenc, Magyarország... Gondolkozz, Alfred.

— Feltétlenül, kedvesem.

— Tisza.

— Az mi?

— Egy folyó.

— Nem vonom kétségbe, amit mondasz, de miért beszélsz ennyire hangosan?

— Szeged.

— Hogy?

— Szeged. A város. A Tisza mellett. A tavasz harmadik napján érkeztünk oda.

— Bizonyosan így történt. Neked tökéletesen jó a... Igen, Marguerite, én feltétlenül hiszek neked, de...

— De?

— Semmi. Nem tudom, mit akartam mondani.

— Istenem, Alfred... Figyelj rám...

— Természetesen.

— A város közepén laktunk. Egy báró házában.

— Báró?

— Báró. Ízléstelen ház, teljes kényelemmel. Öreg, alacsony báró.

— Nem emlékszem.

— Alfred, öreg, alacsony, csúnya báró, szép fiatal feleséggel.

— Ó, valami mintha... de nem, most már semmi.

— De hiszen fel is ajánlotta neked a báró a feleségét, ha támogatod az embereit a kommunistákkal szemben.

— A báró?

— Ő. És te, mint a francia csapatok parancsnoka...

— Ne folytasd, Marguerite. Ez most nagyon érdekes, de össze kell szednem a gondolataimat. Ne folytasd tovább.

— Ez lehetetlen, Alfred, ennyire nem mehetett tönkre az agyad. A bárónét én magam is többször az ágyadban találtam.

— Marguerite, kérlek, te engem teljesen kétségbeejtesz.

— Miért? Te ennek ellenére sem támogattad a jobboldalt. A bárónét elfogadtad, de a nézeteiden nem változtattál. Nagyon jellemesen viselkedtél, Alfred, és rendkívül csodálkoztál, hogy a legkezdetlegesebb jogok érdekében rögtön kommunistákká lesznek az emberek. Ez neked feltűnt, Alfred. Abban az országban ez tűnt fel neked legjobban.

— Elkápráztatsz, kedvesem.

— Volt ott a kezed alatt egy fiatal százados. Még emlékszem a nevére is, Saint-Poiru, ő határozottan rokonszenvezett a jobboldali besúgókkal. Te egy alkalommal meg is mondtad neki. Alaposan kioktattad őt, Alfred. „Minél szabadabban gondolkozik egy ember, annál jobban hasonlít a franciákra." Így mondtad neki. Saint-Poiru lángvörösen hallgatott. Te pedig bementél a bárónéhoz...

— Teljességgel hihetetlennek tűnik mindaz, amiről beszélsz.

— Saint-Poirure sem emlékszel? Még meg is gyanúsítottál vele.

— Én?

— Te. És teljesen jogosan. Azt hiszem, ez a báróné miatt nem szorul magyarázatra.

A tábornok sóhajtott. Szomorúan fújt bele a keserű parfőmszagba, és csüggedten nézett maga elé.

— Az ég szerelmére — kiáltott fel a magas, fehér hajú asszony —, még mindig nem mozdul meg az emlékezeted? Április első hetében érkezett meg Szegedre Charpy tábornok, mert Saint-Poiru feljelentett a feletteseidnél, hogy titokban összejátszol a magyar vörös hadsereggel.

— Bizonyára, Marguerite...

— Ezzel lépett be Charpy tábornok a parancsnokságra: „Ezredes úr, ahol franciák vannak, ott nem lehet kommunizmus".

— Most valami rémlik, Marguerite...

— Végre!

— Ott követtek el merényletet ellenem?

— Nem, Alfred, ellened soha nem követtek el merényletet.

— Hála istennek, drágám. Nagy kő gördült le a szívemről azzal, hogy ezt elmondtad nekem. Én abban a tudatban éltem, hogy ...

A tábornokné szeme könnyes volt.

— Eddig. Érted, Alfred, eddig nem követtek el merényletet, de ha a németek elfoglalják Párizst, akkor minden másképp lesz. Lehet, hogy Németországba hurcolnak, lehet, hogy kivégeznek. Ők nem fogják elhinni, hogy nem emlékszel semmire. Rádfogják, hogy tetteted magad?

— Milyen országot is mondtál az előbb?

— Magyarországot.

— És valami folyót is említettél.

— Igen, a Tiszát.

— Gondolkozom, Marguerite.

— Gondolkozz, kedves.

— Színesbőrűek laknak ott?

— Hol?

— Amellett a folyó mellett.

— Nem, ott fehér emberek laknak.

— Érdekes, úgy tűnik, mintha...

— A te katonáid voltak színesek. Rengeteg színes katonád volt, Alfred. Szenegáli négerek voltak. Velük téveszted össze a magyarokat. De valamire mégis kezdesz emlékezni. Rosszul emlékszel, de legalább emlékszel.

— Persze, szenegáli négerek.

— Úgy van.

— Szenegáliak.

— Azok. A város mellett laktak, a tanyákon. Rengeteg tanya volt a város körül. Erre emlékszel?

— Nem.

— Alfred, be is rendelted őket Szegedre! Nem voltak szem előtt. Gondolkozz... berendelted őket a városba... nagyon gondos városparancsnok voltál... vigyáztál a francia csapatok tekintélyére... berendelted őket.

— Értelek, Marguerite.

— A városi laktanyába.

— Akár én voltam, akár más, ez körültekintő lépés volt.

— Te voltál. Vasárnaponként megszemlélted őket, csak aztán...

— Mi történt aztán, Marguerite?

— Küldöttség jött hozzád a tanyákról. Küldöttség. Lányok, asszonyok. Kérték, hogy helyezzed vissza a katonákat.

— És visszahelyeztem őket?

— Nem helyezted vissza.

— Erre sem emlékszem. Azt hiszem, Marguerite, a fejemben már teljes sötétség uralkodik.

— Menekülnünk kell, Alfred.

— Miért is?

— Hitler.

— Igen, már emlékszem. És ő tudja, hogy én ott, akkor, húsz évvel ezelőtt, amellett a folyó mellett...

— Nem. De a titkosrendőrség mindent tud. Az egész életedet. Nekik ép az emlékezetük.

— Hogy is nevezik azt a folyót?

— Tisza. De ez most nem tartozik ide.

— Marguerite, semmit sem értek...

— Nem baj, drágám. Te most ne törődj semmivel. Bízd rám magad. Charlotte mindent becsomagol.

— Azt hiszed, hogy tisztességes ember voltam?

— Az voltál, Alfred.

— Köszönöm. Ez nagyon jól esett, Charlotte.

— Nem én vagyok Charlotte, én Marguerite vagyok, a feleséged. Az előbb még így szólítottál, Charlotte a házvezetőnőnk.

— Az mindegy, drágám, az már igazán mindegy, nem szabad mindenen fennakadnod.

A tábornokné leroskadt a karosszékbe. Charlotte a félig nyitott ajtó résében állt, mozdulatlanul.

Alfred Bétrix tábornok váratlanul elmosolyodott. Könnyed, kellemes mosolylyal nézett az asszonyokra.

— Szeged — mondta tisztán, élénken, nyomatékkal, és felemelkedett az íróasztal mögül.

— Mit mondtál, drágám? Jól hallottam? Szegedet mondtál? — nézett a mosolygó férfira az asszony.

— Igen. Tökéletesen rendbejött az emlékezetem, drágám. Voilà! — kiáltotta a tábornok.

Egy pillanatig így állt, aztán hirtelen cérnavékony hang kanyarodott ki a szájából, és esetlenül, mulatságosan végigzuhant az íróasztalon.

sok a szeretetet. Kis titkok és világromboló csalódások, haragok és bánatok... Félénk hajsimogató mozdulatok, ügyetlen dadogások, reszketések és álmatlan, érthetetlen, ideges, kamasz-gyötrődések. Gangoskodó, kevély kedvű szerenádok, elbúsuló stílusú kacskaringós betűs levelek; éjszakai hiába ácsorgások kapuk előtt és ablakok alatt. Séták karonfogottan, hetyke tartással és pattanásig feszült belső vibrálással, amit egyformán fűtött az öröm és a győzelem érzése.

Éjszakai beszélgetések. Véget alig érő, hajnalig tartó örömújjongások és kesergések itt az udvarban. Megdöbbenések és félelmek, ha valaki lúgkövet ivott azért mert csalódott. Ilyenkor belső megbánások és jóvátevő szándékok csaptak föl. Kiismerhetetlen pacsuli illatú húsvéti locsolkodások, szilaj, dáridós bálok és házimulatságok; tamburára és cimbalomra járó nagy táncok. Fáradhatatlan mozgás, belső lobogás, amely sohasem fért meg a nap huszonnégy órájában. Az idő mindig kevés volt.

Alig merem tovább gondolni, hogy mi mindent adott ez a kis udvar. Simogatom ceruzakoptató kis asztalkámat itt a sötétben, mert ezen az érdes platon sok-sok érdekes gondolat került nyomdafesték elől megóvottan is papírra; nyári csöndességben, nyugalomban, csak a vadgalambok beszélgettek néha a fejem fölött vagy valamelyik szomszéd csobogtatta gumislágon a vizet, alkonyati locsolgatás közben. Itt ültem, ezekben a most már elpusztult székekben és bármerre néztem, annyi érdekes gondolat és emlék rajzott elő, hogy közöttük pazarul válogathattam. Itt pontosan le tudtam írni azt, amit akartam. Úgy fogott és emelt ez a kis udvar, mint egy láthatatlan nagyerejű mágus vagy hipnotizőr. Kihúzott nyomasztó mindennapjaimból és könnyedséggel, boldogsággal ajándékozott meg.

Elmerült világok ismerőjévé tett és mutatta, hogy az alámerülő helyén újak, frissek születnek; de ott születnek, azon a helyen, s a régiből erednek, vele összekapcsolódnak, mint anyával a gyermeke. A szakadatlan életet mutatta, az emberi lét folyamatosságát tanúsította mindig.

Ha nagyon nehéz volt valami, eljöttem ide, ehhez az igénytelen kis deszkadarabhoz ültem le és rövid idő alatt valahogyan megkönnyebbültek a bajok és a gondok. Újra éltem valami régi szépet, vagy elviselhetetlent és az összemércsikélés megjobbította hangulatom, szüntette mai kínom. Panaszkodásaim sohasem váltak nevetségessé, vergődéseimet nem színlelt együttérzés kísérte. Aggódó figyelem láttán és hallattán jobban megnyíltak a belső zsilipek, őszintébbek és igazabbak lettek a panaszok.

Lopakodó surranással csetlek-botlok az ismerős éjszakában. Rossz álmú, kevés pihenőjű embereknek legbensőbb barátja az éjszaka. Ritmusát elhagyó ernyedtség alakítja át a fákat és a veteményeket, csöndesíti a neszező, mozgó férgeket, pihenő öntudatlanságba sodorja a munkában tört fáradtakat és a nehezen élő öregeket. Ilyenkor a kis udvarban csöndesen virrasztani, karosszékben ülni és a vén fák alatt fölidézni a régit és a tegnapit, a mait és a holnapit... ötleteket és következtetéseket csiholni az agyvelőből... szépíteni, nemesíteni az érzelmeket... csak itt lehet, legalábbis nekem, ezen a szent helyen. Dühöket eldühöngni, győzködő kínlódással levezetni, sírni egy végzetes ballépésen, roszszul végződött múlt csatákon... csak itt lehet.

Próbatételeket szabni az agyvelőnek és a léleknek így magányosan, ebben a megfoghatatlanul nagy és mély csöndben, amelyben kitágul a világmindenség, az ember érzékszerveivel szinte tapintani tudja közelségét és messzeségét. Érzi a magány szépségét és gyötrelmét, az ember önnagyságát és kicsinységét, méltóságát és megalázott voltát és... és számottevően meditál míg egyszercsak a fekete oltalom oldódik körülötte. Sötétszürkéből világosabb színárnyalatok vibrálnak elő, azután mélykék nehéz színeiből kinyílik a rózsaszínű pirkadat.

Megtisztul az ember itt a fák alatt, az udvar csöndjében. Olyan jól érzi magát a harmattal, finom párával jelentkező hajnalon, mintha nehéz, életveszélyes próbatételek után, a nyugalom révébe érkezett volna. Talán ilyesmit érez a hitbuzgó bigott, a gyónás és föloldozás tisztítótüze után. Megkönnyebbülten és gazdagabban, tisztábban és okosabban áll föl az ember, hogy gémberedett lábait, karjait megmozgassa.

Jó érzéssel teszi le a durva asztallapra diktafonját, vagy kezdi el fölírni egy papírra az éjjel megért szenvedéseket és gondolatokat, mert ellenkező esetben ezeket is elviszi örökre a virradat. Ez a megkínlódott, agyvelőt erősítő vagy roncsoló álmatlanság ritka szép gondolatanyagot teremt, talán a legértékesebbet és ha egyszer ez elveszett, nehezen kerül elő mégegyszer.

Azelőtt a kielégült ember nyugalmával kopogtam a szúnyoghálós ablakon, bekéreckedve, hogy a díványon várjam meg a reggeli napkeltét. Csudálkozó, álmos-derűs szemekkel, korholó és kérdő tekintettel fogadtak az öregek. Azt gondolták, hogy tivornyás éjszaka után megroncsolt idegekkel tértem ide. Én csak néhány szóval vigasztaltam őket, aztán elnyúltam a helyemen, papírjaimat, vagy ördöngős masinámat az asztalra tettem. Egész életükben, nem tudták meg, hogy ez a kis udvar a világ fókusza, rajta keresztül látható és érzékelhető minden lényeges életjelenség, amit az ember megér és megért.

E kis föld nélkül én elveszejtem szebbik, boldogabbik, célirányosabb életem javát. Ezek az öreg szemek mindig tele voltak aggodalommal ilyenkor és nem értették az én jókedvű nevetésemet és ölelésemben a bűnbocsánatért való könyörgést érezték. Pedig a hálát fejeztem ki, a hűséges ragaszkodás jelét adtam.

Befejezem most már az éjszakai csámborgást, az elvadult porta megbénítja a gondolatokat és görcsbe rántja az érzéseket. Tolvaj módján surrantam be ide, lopni készültem valamit a sajátomból, amit elzártak előlem. Lopni készültem és sajnos megint szegényebb lettem ezen a helyen.

Végére jár az éjszaka. Üresek maradtak a papírlapok, a diktafon szalagjára nem került új szó, szöveg, a sötétben járó órák neszéből semmi sem került fölvételre. Nyitva van a levesesláda ajtaja, hivatalos kis cédulákat dobáltak bele; kéményseprő-díj és villanyszámla, butángázpalack használatának tiltása... nem kellenek ezek már itt senkinek sem.

Óvatosan keresztül mászok a kerítésen. Nem láttak meg az ismerősök. Mégegyszer visszapillantok a gazdátlan udvarra, magamban elbúcsúzok tőle; életem legértékesebb és leggazdagabb darabjától. Félszegen, megcsonkítottan ballagok végig a Virág utcán, megfogalmazódik a vesztés bánata és valami más életfogódzó keresése iránti belső vágy.

Elmegyek innen messzire, nagyon messzire, hogy ne találkozhassam, és ne kereshessem többé a régi udvart. Egyenes derékkal, ruganyos léptekkel járok, hogy ne lássék a belső üresség, mert az élet elütött attól, amit a legjobban szerettem.